

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ
(Београд)

ФИЛОЛОШКЕ БЕЛЕШКЕ О ЈЕДНОМ СРПСКОСЛОВЕНСКОМ ТЕКСТУ ИЗ 1720. ГОДИНЕ

У овом раду аутор износи неколико филолошких црта, језичких и графијских, из једне српске рукописне књиге, настале 1720. године „повеленијем“ (сремско)карловачког митрополита Вићентија Поповића.

Кључне речи: Служба светим деспотима Бранковићима, Служба Јовану Бранковићу, рефлекс полугласника, слово љ, слово њ, придев *славеносрпски*.

У музеју Српске православне цркве у Београду чува се рукописни Зборник са Заједничком Службом светим деспотима Бранковићима (стр. 1а-34б) и Службом Јовану Бранковићу, стр. 36б-59б (сигн. 233).¹ Ову књигу су писале две руке, које се понекад огледају и на истој страници, што говори да су одговарајуће личности припадале истом времену. На стр. 36а налази се запис Данила, једног од двојице ових писара, који доносимо у оригиналној графици са разрешеним скраћеницама: Повелѣнїемъ выше писатого² благодѣтелѣ господина, господина крѣ Викентїѣ митрополита и ѣѣкѣ крѣгъ сльнцѣ ѣ крѣгъ лѣнн ѣ. Овде се помиње Викентије Поповић, познати митрополит „крушедолске (карловачке) митрополије“, који је столовао у Сремским Карловцима (1713-1725) и за чије је време настао рукописни Зборник који је овога пута привукао нашу пажњу и о чијим ћемо неким језичким и графијским цртама говорити у продужетку овога рада (о В. Поповићу уп. у Енциклопедији Југославије, Загреб, 1965, књ. 6, 563).

¹ На ову књигу скренула ми је пажњу археограф Миланка Убипарип, на чему јој и овде захваљујем.

² Слог *-го* је написан надредно, тзв. „гужвицом“, познатом у старом српском писању.

1.

Овај Зборник је написан српскословенским језиком који се у време настанка ове књиге (1720. године) може једино очекивати код Срба у књигама или одређеним текстовима са црквеном, духовном тематиком. О српскословенском карактеру језика овог Зборника сведочи, у првом реду, низ примера са написаним рефлексом *a* место старог полугласника. Примери:

а) конаць 2а, коначно 26а, Твораць 10б, 44б, вѣнаць 32б, 41а, чловѣколюбаць 45б, нелицемѣрань 41, Богородичань 2б, праведань 46а, чьстань 15б, прѣчьстань 18б, пречьстань 18б, благочастиваго 47б, Стефане благочастиве (вок.) 9б, 48б, красань 5а, 54б, неѣѣрань 52а, болань 8а, 10б, 33б, 34а, отаць 54а, 55а, истинань 18а, долготан 7а, прензредан 20а, напрасань гниев' 41а, крепакъ 21б, 22а, жнзан' 2а, мнсалъ 21а, болѣзань 34а, пѣсань 34б, 37б, 50б, оралъ 35б, 36а, воралъ 36а, есамъ 40а, есамъ 40а, добаръ коннь 51а и сл.,

б) данас 2б, 6а, данасъ 58б, дань 24б, звѣзда Дан'ница 35а, на стаъъ 5а, стаъъ 21а, частна 12а, сан' 16а, отачьстава 2б–3а, 22а, ѿ[а]чства 45б, 54а, 58а, отаць нашнхъ (ген. мн.) 26а, отац' нашнхъ 27а, нелажно 18б, 23а (х2), мача (ген. једн.) 23б, дажда 44б, 45а, любазно 57а, вѣселюбазны ѿци (вок. мн.) 24б, твгъ срдачнью 33а и сл.,

в) пришад 45а, пришадше 3б, сашад'ше се 37б, пришалцемъ 6а, прошад' 10б, прошад 44б, дошадше 54б, шаствѣе 6б, 40б, шаствѣа 17а, нашаствѣа 19а, 26а, по ѿшаствѣ 47а, пѣтьшаствѣа 48б, трѣжаствѣюще 10а, 34а, тачѣю 16а, 47а, чатъщнхъ 17б, вѣсачаскы 21а, ннотаскы 44а, пророчаства [с]айна 40а, богатство 23а, 24б, богата[т]во 23а, множаство 56б (х2), множаства 41б, 44а, велнчаство 49б, свѣчаства 48а и сл.,

г) са сльзацин 3а, са сазацин 31б, са сл'зацин 54б, са чедомъ 42а, са чеды 42а, савѣтннкъ 35б, сашад'ше се 37б, садѣлаи 17а, 19б, 20б, саздалъ 3а, саздалъ 3б, 27б, сазда 43б, сазданіе 48б, саздателя 49б, саблюдаеть 7а, саблюденіе 37б, саблюдосте 51б, сахранн (2. једн. имп.) 14б, 17а, сагрѣшыхомъ 15а, сагласно 46а, 53б, сазывающе 38б, сазнвает 53а, сазнвають 58а, саборн 7б, 10а, саборы 42а, сабрана 24б (х2), саберът се 40а, богосабраній 44а, сабралъ 45б, састав'лше 46б, саставнте 58б и сл.,

д) ва последня лѣта 2б, ва послѣднѣ врѣме 42а, ва память 3б, 34б, ва очѣю 6б, ва славе 12а, ва рождьстве 26а, ва радостн 28б, ва ней 31а, ва послышанн 38б, ва мнр 42а, ва начеле 43а, ва т'ме 43б, ва пѣснхъ 57а и сл.,

ђ) вапню 3а, 22а, вапѣаше 11а, 45а, вапѣемъ 39а, вастанѣте 16а, ваместо 28а, вакорѣ 32а, вапльщаемъ 2б, ваъвахъ 36б, вадовницамъ 37б, вадовницам 39б, ваъвъжено 41а, ваѣа (3. једн. аор.) 43б, 46а, ваъвъчат' ти се 51а, ваъвъснвшѣ 52а, ваъвъпе 52б, въсн ваъвъпе 33б, васелен'нью 2б, по васелен'ней 11б, 33б, ва-селен'нъ 25а, васеленью 37а, вацеле[нью] 45а, ваъвъснвшѣ 52а и сл.,

е) *васакъ* *лнкъ* *ннотъскы* 33б;

ж) не *ваз'носн се* 70, *вазноснн се* 36а, *вазноснте* 56а, *вазнграй* (2. једн. имп.) 7б, *вазвешають* 10а, *вазндоште* 10а, не *вазможе* (3. једн. аор.) 17а, 49а, 49б, *вазложнхѡм* 32б, *вазнскве* 37б, *вазавнжет се* 33а, *вазлюбнль* 38б, *вазне-годветь* 41б, не *вазбрано* 42а, *вазгласнм'* 47а, *вазвеселнм се* 58б, *ваздамь* 34б, *васпрїемь* 2б, *васпойте* (2. мн. имп.) 43а, не *васпоеть* 5б, *васпоемь* 8б, 43а, 52б, *васпонмь* 10а, 24б, *васхвалнмь* 8а, *васхвалет се* 12а, *васхвалым* (1. мн. имп.) 12а, *васхоте* (3. једн. аор.) 17а и сл.

Многи од ових и сличних примера долазе у Зборнику написани и са њ или и са њ на месту где у тим истим или сличним случајевима налазимо написано *a* уместо старог полугласника, као нпр.: *сѣдѣлай* 33а, *сѣ* *сзаци* 3б, *благотѣствиваго* 53б, *ѡтѣства* 48а, *трѣжьство* 38б, *множьство* 33б, *ннотъскы* 37а, *въ тебѣ* 28а, *въ радостн* 55а, *вѣсака* 4а, *вѣсакого* 25а, *вѣскоре* 3б, 4а, *вѣспрїесте* 22а, *вѣселен'нѣ* 24а, *вѣспонмь* 9б, *вѣспоемь* 8а, *вѣспойте* 8б, 39а и сл. И у овим случајевима, на одређеним местима у њима, слова њ и њ имају, наравно, гласовну вредност *a*, што јасно показују неки примери из овог Зборника као што су: *вѣшего* 50б, *вѣшего* 50б, *вѣмь* 17а (х2), 24б, *вѣм* 51б, у којима се словом њ обележава самогласник *a* који у овим заменичким облицима потиче од старог *a* а не од полугласника (*вашега*, *вам*: уп. *ваць* 6а, *вашнць* 6а (х2), *вашнм* 4а и сл.).

Изнесени примери са написаним *a* уместо старог полугласника сведоче о таквом њиховом изговору у српскословенском језику из 1720. године, који је у овом старом српском црквеном и књижевном језику настао од времена када се полугласник *ə* (< *ь*, *ѣ*) вокализовао у *a* у српским народним говорима (што се у већини народних говора данашње Србије десило свакако негде у првим деценијама XV века). Широко писање поменутог *a* (< *ь*, *ѣ*) била је одлика и других српскословенских текстова, поготово оних из прве половине XVIII века, нпр.: Службе св. кнезу Лазару из 1725. године и двеју књига: Молитвеника и Стихологије писара Александра Пећанина, насталих у Нишу 1736. и 1737. године (уп. Младеновић 1991, 23–24; Младеновић 1986 105–107). Врло честа употреба слова њ за означавање вокала *a* у овом Зборнику из 1720. године последица је такве правописне праксе у до-тадашњем српском писању уопште. Она је настала углавном у последњим деценијама XIV века, када је знак њ обележавао, најпре, изговорни полугласник *a*, касније, полугласнички рефлекс *a*. Традиција у српском писању одржала је употребу слова њ (= *a*) све негде до половине XVIII века, када се углавном и завршава званична употреба српскословенског језика на нашим просторима и од када су слова њ и њ постала код Срба само безгласни знаци (уп. Младеновић 2004, 170–171).

2.

У овом Зборнику, нарочито у његовом другом делу где долази Служба Јовану Бранковићу (366–596), употребљава се доста често слово *л* за означавање секвенце *ја*, што није типично за српскословенску ћирилицу. У првом делу овога Зборника, који није писао онај писар који је писао други део ове књиге, забележили смо примере прѣсветаа дѣво 5б, таковаа скривница 8а. У продужетку изнећемо случајеве у којима је употребљено слово *л*.

аја

вселенаа 35а, благословен'наа 58а, с[вє]таа Митрополіе (вок.) 36б, светаа Митрополно (вок.) 49б, морскаа 41б, срб'скаа 59а, славнаа 59а, 59б (х3), преч'нстаа 44б (х2), 55а, 56а, ч'нстаа 48а, 59а, предпразанставнаа 47а, пр[ѣ]подоб'наа 47а, прѣповдоб'наа 48б, жалостнаа 47а, светаа богонзбраннаа 50б, насажденаа 51а, просвещеннаа 51а, тѣлеснаа 52б, многоцмтнаа 52б, прекраснаа 53б, благовон'наа 54а, скороа 54б, вѣсепѣтаа 55а, 58а, премнлостнѣваа 57а, свѣтозарнаа 9б, поред чѣстнаа 39б, прѣсветаа 39б, светаа 45а, вѣсє-блаженаа 40а, славнаа 59б, прѣч'нстаа 46а;

ија

Викен'тїа 35а, Викентїа 36а, Ілїа 56б, спасенїа 35а, православїа 49а, 49б, хотенїа 9б, оученїа 35а, царствїа 41а, мѣченїа 35а, пѣтѣшастѣа 48б, вожїа 36б, 49б, 51б, 56б, веселїа 49а, 58а, нсцѣленїа 53б, нсцѣленїа 36б, 49а, 52б, 53б, 56б, 57а, нсцеленїа 49а, 59а, чтенїа 40а, тѣждестранствїа 49а, 51б, безсмртїа 40б, житїа 48а, посѣщенїа 40б, стоїанїа 52б, вастїа 43б, сїа 51б, ѡздобленїа 44б, благоуханїа 48а, благодїастїа 51б, сѣваквпленїа 49б, велнчїа 52б, 53б, 58б, преданїа 50б, помншлїенїа 52б, знаменїа 51а, 54а, преста-вленїа 55а, здравїа 55б, вєрдїа 57б, сїагн 57б, просїаљ 9б, сїаєть 35а, сїають 58а, свѣтосїателне 51а, свѣтосїателнїн 56а, просїаше 42а, нздїавшаго 48а, поред царствїа 37а, велычїа 45б, веселїа 46а, православїа 38б, 39а, нсцеленїа 45а, нспн-танїа 46б, сїають 38б, вѣсїавн 39б, просїаљ 43б, затим нсцѣленїа 42б;

ља

прославлаєть 35б, прославлають 35б, прославлаѣ 44б, поставлаєть 35б, нз-бавлаєн 40б, креплаѣх се 55б, валаѣше се 52а, похвалаю 57а, наставлає 56а, оудн-влають 56а, земла 42б, податела 47б, поред сѣвжнтела 35б, роднтела 52б, бла-годѣтела 3б, посетнтела 38а, дрѣжнтела 46а, саздатела 49б, земла 42б, 43а, 44а, 59а, нзбавнтела 49б, прославлаєем 58а, прославлаєть 38б, 59а, прославлающа-

го 52а, прослављаємн 42б, прослављаємы 42б, оуднвляєшн 44а, въсхваляємы 42б, нзбавляєшн 44а, оставляєтъ 48б, являє 44б, нзбавляє 51б;

ња

напланяємъ 55б, Вышнаго 41б, поред н[ы]ниа 37б (х2), 38а, 41б, Вышнаго 41а, ѿн[ы]ниа 46а, испняюще 47б, съхраняє 48б, съхраняє 50б, възбраняюща 48б, Господниа 55б (х3).

Изнесени примери показју да је слово ѡ употребљено за означавање секвенце *ja* у групама: ѡѡ (*aja*), ѡѡ (*uja*), ѡѡ (*ља*) и ѡѡ (*ња*). Најдоследније је писање групе *uja* са ѡѡ, затим групе *aja* са ѡѡ (ретки су примери са -ѡѡ), па онда групе *ља* са ѡѡ (мада преовлађују примери са ѡѡ); писање групе *ња* са ѡѡ ретко се јавља, јер је писање са ѡѡ чешће заступљено. Очигледно је да се ради о слову ѡ (= *ja*) преузетом из ондашње руске (рускословенске) ћирилице, и то оне заступљене у руским црквеним књигама и другим текстовима, штампаним поменутиим писмом или у таквим текстовима писаним полууставном ћирилицом где се употребљавало поменуто слово.³

Усвајање од стране српских писара слова ѡ (= *ja*) из рускословенске ћирилице (у првом реду из штампаних руских црквених књига и текстова, односно и из оних писаних полууставом) и уношење поменутог слова у властите текстове писане српскословенским језиком и српскословенском ћирилицом (која се, иначе, не одликује графичком цртом ѡ = *ja*) — за нас има шири значај. Ова појава јасно сведочи о томе да су српски писари познавали и разумевали рускословенске текстове, да су им били блиски и да су се у понечему могли угледати на њих. А како и не би кад је и Србима и Русима била и тада заједничка вера православна, а такође заједничко и исто писмо, ћирилица. И њихови црквени језици: рускословенски и српскословенски били су у великој мери међусобно блиски и разумљиви, јер су та два редакцијска језика представљала само варијанте једног истог основног црквеног и књижевног језика: ћирило-методијевског, старословенског (уп. Толстој 1998, 254; Младеновић 1989, 38–40; Младеновић 2002, 85–86; Младеновић 2005, 20–21). Самим тим, овим што је речено, потврђује се савсвим јасна и реална позната изјава београдског митрополита Мојсија, исказана 1718. и 1721. године у писмима упућеним руском цару Петру Великом: „а славјански језик [славенски, рускословенски, руски црквени језик — А. М.] је наш језик!“ (Младеновић 1989, 11; Младеновић

³ Руски брзопис прве половине XVIII века не одликује се словом ѡ већ знаком или његовим варијантама насталим од овог слова (уп. Черепњин 1956, 479).

2005, 19, 20–21). Ову изјаву митрополита Мојсија потврђује и графички детаљ: употреба рускословенског знака ѡ (= ja) у српскословенском рукописном Зборнику, насталом на подручју (Сремско)карловачке митрополије 1720. године, о чему смо овде говорили.

3.

Слово ѣ (= j) у честој је употреби у овом Зборнику. На пример:

дрѣйте 4а, 10б, послашайте 6а, 12а, достоинн 6б, достоинно 13б, недостойны 17б, въспойте 8б, съхранайте 13а, дѣйствѣе 14б, дѣйственіе мощи 24а, испланайте 31б, преднлостивнейшемъ 35а, старейшемъ братъ 35а, славнейше 36а, въспойте 39а, достоинны 39б, пойдѣть 41а, ва ней 31а, въ ней 4б, не забывай 7а, нашой 8а, покривай 9б, 16б, сей 10а, 11б, Землн сръбсцей (дат.) 10б, Землн сръсцей (дат.) 32а, 34а, Землн сръской (дат.) 38а, Землн сръбской (дат.) 39б, мой 10б, 22а, 52б, твоѣй 11а, 11б, 37б, 45а, твоеѣй 20а, садѣлай 17а, 19б, помнлай 17а, подавай 23а, лнкѣй 23б, на молѣй вѣтернн 36б, развѣйте 41б, въспойте 43а, почнтайте 43а, оуповайте 46а, дѣйствѣеть 47б, рыдай 54б, заствпай 56б, 58б, сахранай 56б, показѣйте 58б–59а, нграйте 59а, лнкѣй (2. једн. имп.) 41б, 45а, 52а, лнкоѣй (2. једн. имп.) 42а, нашой 42а, 46а, пѣсней 42а, не прѣстай 43б, 55б, сръсцей землн (дат.) 43б, 53б, ѿ напастей 44а, освещай 44а, Землн сръсцей (дат.) 44б, въ чѣждей землн 48б, лнкѣйте 49б, нашеѣй 52а, ва рай[с]цѣѣй красоте 53а, Землн сръсцѣѣй (дат.) 53б, краснейши 54б, ходатайцѣ 55б, пойте 56а (х3), Божней матерн 57б, помнлай 59б и сл.

Знак ѣ (= j) употребљавао се у српској писмености и у времену пре настанка Зборника (1720) о којем говоримо у овом прилогу (уп. Младеновић 1989, 34). Међутим, са организованим усвајањем рускословенског језика и рускословенске ћирилице у нашој средини, што се дешавало после 1726. године, и слово ѣ (= j) је налазило своје место у српској писмености у току XVIII и у првим деценијама XIX века.

4.

На једном месту у овом Зборнику употребљен је придев *словеносрѣски*: „Прїднте словено сръбскаго народа саборн· прїднте матерн съ чѣдн· припадаемъ матерн нашой скорой помощннцн, преподобной Я[н]ѣлынн· пѣсан'нннн похваламн въспѣваемъ ю“ (7б–8а). Придев *словеносрѣски* употребљен је у Заједничкој служби Бранковићима, међу којима је на првом месту Ангелина, супруга деспота Стефана, сина деспота Ђурђа Бранковића. Са фонетизмом *слов-* у првом слогу, овај придев је био у широкој употреби код нас, дакле *словеносрѣски*, и то све до 1726. године, када

је, у времену које је долазило, измењен у *слав-* (*славеносрпски*) у духу руског односно рускословенског језика.

Придев *словеносрпски* употребљен је горе уз именицу *народ* означавајући да се ради о Србима Словенима, наравно, о православнима, који су припадали *православном Словенству* (*Slavia Orthodoxa*). Познато је да се овај придев употребљавао уз разне појмове, као нпр., у титули *архиепископској* уз име овде већ поменутог митрополита Вићентија Поповића, где је имао значење *српски* (уп. Младеновић 1989, 77, 94–95). У погледу употребе овакве сложенице, наш језик није био усамљен: добро је познато да су и код Руса и код Бугара постојали придеви „славено-российский“ и „славеноболгарски“ и да су се употребљавали не само уз именицу *језик* већ и уз низ других појмова уз које се, нарочито у другој половини XVIII века, код нас употребљавао придев *славеносрпски* (уп. Младеновић 1989, 77–78, 94–95; Младеновић 1990, 228–230; Младеновић 1987, 266–268; Толстој 1998, 226–227).

Литература

- Младеновић 1986 — Александар Младеновић, *Српска редакција старословенског језика — неке особине из текстова XVIII века*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1986, књ. XXIX/1, 103–112.
- Младеновић 1987 — Александар Младеновић, *Нова књига Б. А. Успенског из историје руског књижевног језика*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1987, књ. XLIII, 263–272.
- Младеновић 1989 — Александар Младеновић, *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. — Нови Сад (Књижевна заједница Новог Сада), 1989.
- Младеновић 1990 — Александар Младенович, *Термините славеносрпски и славеноболгарски — един паралел*. — Съпоставително езиковознание. Списание на Софийския университет „Климент Охридски“, София, XV/1990, кн. 4–5, 228–230.
- Младеновић 1991 — Александар Младеновић, *Неке најомене о језику рукописа „Службе светом кнезу Лазару“ (Прва четвртина XVIII века)*. — Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Београд, 1991, књ. 19/1, 23–26.
- Младеновић 2002 — Александар Младеновић, *О континуитету у развоју српског књижевног језика (До средине XIX века)*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2002, књ. XLVI/2, 83–90.
- Младеновић 2004 — Александар Младеновић, *Најомене о једној заједничкој особини српског и бугарског правописа у време патријарха Јевтимија*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 2004, књ. XLVII/1–2, 165–173.
- Младеновић 2005 — Александар Младеновић, *Београдски митрополит Мојсије Пејровић (1713–1730) и његов саварања српског књижевног језика новијег времена*. — Глас, Београд (Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности, књ. 21), 2005, књ. CDI, 17–26.

Толстој 1998 — Н. И. Толстой, *Избранные труды. Том II. Славянская литературно-языковая ситуация*. — Москва („Языки русской культуры”), 1998.

Черепнин 1956 — Л. В. Черепнин, *Русская палеография*. — Москва, 1956.

Резюме

Александр Младенович

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ ОБ ОДНОМ СЕРБКОСЛАВЯНСКОМ ТЕКСТЕ ИЗ 1720 ГОДА

Предметом настоящей статьи является рукописный Сборник, составленный в 1720 году на территории тогдашней (Сремско)карловацкой митрополии.

Автором исследованы следующие языковые особенности этого Сборника:

1. гласный *a* на месте прежнего полугласного звука;
2. употребление буквы *ѧ* (= ja), которую сербские писцы начали писать под влиянием текстов на русскославянском языке, опубликованных русской кириллицей;
3. употребление буквы *й* (= j), встречающейся в текстах на сербском языке и до 1720 года, но прочно закрепившейся в написании после 1726 года, когда русскославянский язык стал официальным языком Сербской Православной Церкви, заменившим сербскославянский язык, употреблявшийся до этого в данной функции.
4. употребление прилагательного *словеносрѣски* для обозначения принадлежности сербам, славянам, в котором позже под русским влиянием изменилось произношение первого слога *слов-* > *слав-*.